

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA KASB-HUNAR HAMDA LAVOZIM
NOMLARINI TASNIFLASH MEZONLARI: QIYOSIY-LEKSIKOLOGIK
YONDASHUV**

Xidirov Xusan Xasanovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: f.f.f.d (PhD) Abdinazarov O'ktam

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilidagi occupational titles va o'zbek tilidagi kasb-hunar hamda lavozim atamalarini guruhlashning asosiy mezonlari qiyosiy nuqtayi nazardan ishlab chiqiladi. Tadqiqot tasnifning "bitta mezon"ga tayanib qolishi amaliy xatolarga olib kelishini ko'rsatadi; shu bois ko'p mezonli model taklif etiladi: funksional rol (ijro/nazorat/boshqaruv), institutsional daraja (tashkilot–bo'lim–guruh), malaka pog'onasi (junior–senior–lead), soha (ta'lim, tibbiyot, IT va b.), huquqiy maqom (mansabdor, shtat birligi), hamda nomlashning struktur tipi (affiksial hosila, birikma, qisqartma). Natijalar ingliz tilida kompozitsion nomlar (Head of..., Senior..., Specialist...) ko'p qatlamli ma'no kodlashi, o'zbek tilida esa derivatsion va izofali konstruktsiyalar orqali aniqlik berilishi ustunligini aniqlaydi. Taklif etilgan tasnif tarjima, shtat jadvali tuzish, vakansiya matnlarini standartlashtirish hamda o'quv-lug'aviy resurs yaratishda amaliy qo'llanadi.

Kalit so'zlar: kasb nomi, lavozim nomi, tasnif mezonlari, qiyosiy leksikologiya, ierarxiya, rol semantikasi, terminologik standart, nomlash strukturasi.

Kirish. Mehnat bozori tilida kasb va lavozim nomlari oddiy leksik birlik bo'lib qolmay, ijtimoiy tartib, vakolat doirasi, mas'uliyat darajasi, talab qilinadigan kompetensiya, hatto tashkilot ichidagi kuch munosabatlarini ham belgilab beradi. Shu sababli ularni tasniflash faqat nazariy mashg'ulot emas, balki hujjatchilik, HR, tarjima, ta'lim, statistik hisob va kadrlar reyestri uchun ham zaruratdir. Amaliyotda eng ko'p uchraydigan muammo shuki: bir atama ikki xil tizimda turlicha "o'qiladi". Masalan, inglizchadagi officer ayrim sohalarda nazorat vakolati bo'lsa, boshqa joyda oddiy funksional rol bo'lishi mumkin; o'zbekchadagi mutaxassis ham shunday: u ba'zan malaka darajasini, ba'zan shtat birligini bildiradi. Tasnif tamoyillari aniq bo'lmasa, ekvivalent tanlashda, lavozim darajalarini moslashtirishda va me'yoriy hujjatlarda semantik nomuvofiqliklar kuchayadi.

Ushbu ishning maqsadi — ingliz va o‘zbek tillarida kasb-hunar hamda lavozim nomlarini tasniflashda ishlatiladigan mezonlarni tizimlashtirish, ularni qiyosiy ravishda tekshirish va amaliyotga mos “ko‘p o‘qli” (multidimensional) klassifikatsiya modelini berish. Tadqiqot savollari quyidagicha: tasnif uchun eng “ishonchli” mezonlar qaysilar? Qaysi mezonlar ikki tilda mos tushadi, qaysi joyda ajralish kuzatiladi? Nomlarning shakliy tuzilishi (morfologik/kompozitsion) tasnifga qanday ta’sir qiladi?

Metodologiya. Tadqiqot qiyosiy-leksik va terminologik tahlil asosida amalga oshirildi. Material sifatida mehnat bozorida tez-tez uchraydigan 120 ta atama to‘plami konseptual namuna sifatida olindi: 60 tasi inglizcha, 60 tasi o‘zbekcha (ta’lim, tibbiyot, xizmat ko‘rsatish, sanoat, IT va davlat boshqaruvi doirasidan). Tanlangan birliklar uch guruh bo‘yicha ajratildi: a) sof kasb nomlari (profession), b) sof lavozim atamalari (position), c) “chegaradosh” birliklar (kasb ham, rol ham bo‘la oladigan nomlar).

Analiz uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda har bir atama 6 ta belgi bo‘yicha kodlandi: (1) funksional rol; (2) ierarxik pog‘ona; (3) soha; (4) institutsional joylashuv; (5) huquqiy-ma’muriy maqom; (6) nomlash strukturasi. Ikkinchi bosqichda kodlar asosida “tasnif panjarasi” (classification grid) tuzildi va har mezon bo‘yicha moslik va farqlanish nuqtalari ajratildi. Uchinchi bosqichda tarjima va standartlashuv uchun xavf tug‘diradigan holatlar (ko‘p ma’nolilik, prestijli nomlash, qisqartmalar) alohida segment sifatida baholandi.

Natijalar. Birinchi natija: “rol mezoni” universal, ammo ichki tarkibi tilda har xil ko‘rinadi. Funksional vazifa bo‘yicha guruhlash ikki tilda ham eng barqaror mezon bo‘lib chiqdi. Amaliy tasnif uchun minimal rol bloklari quyidagicha shakllandi: 1) ijrochi (operator, worker; ijrochi, texnik, ishchi), 2) nazoratchi/inspeksiya (inspector, compliance; inspektor, nazoratchi, audit), 3) boshqaruv (manager, director; rahbar, boshliq, direktor), 4) ekspert-analitik (analyst, specialist; tahlilchi, mutaxassis), 5) qo‘llab-quvvatlovchi xizmat (assistant, coordinator; yordamchi, koordinator), 6) ta’minot-servis (technician, support; texnik, xizmat ko‘rsatuvchi). Farq shundaki, inglizchada rol ko‘pincha nomning “bosh so‘zi” sifatida turadi (Analyst, Engineer, Manager), o‘zbekchada esa rol ba’zan affiks orqali ichkaridan quriladi (-chi, -kor, -shunos) yoki izofali birikmada beriladi (bo‘lim boshlig‘i, loyiha rahbari).

Ikkinchi natija: “ierarxiya mezoni” inglizchada sarlavha ichida kuchliroq kodlanadi. Senior/Junior, Lead, Principal, Head, Chief, Deputy kabi komponentlar pog‘onani bevosita ko‘rsatadi. O‘zbekchada ham katta/kichik, yetakchi, bosh, o‘rinbosar mavjud, biroq ko‘p holatda ierarxiya “tashkiliy bo‘linma” orqali seziladi: boshqarma/bo‘lim/sector. Shu sababli “daraja”ni moslashtirishda bitta so‘zli

ekvivalent yetmaydi: muqobil variantlar ko‘pincha “daraja + rol + bo‘linma” ketma-ketligida berilishi kerak.

Uchinchi natija: “soha mezoni” ikkala til uchun ham kuchli, lekin kodlash formati farq qiladi. Inglizchada soha odatda attributiv komponent sifatida keladi: Medical Assistant, Software Engineer, Financial Analyst. O‘zbekchada soha ko‘pincha izohlovchi birikma bilan ko‘rsatiladi: tibbiyot hamshirasi, dasturiy ta‘minot muhandisi, moliyaviy tahlilchi. Bu yerda tasniflash uchun qulay model: (S) soha → (R) rol → (L) daraja, ya‘ni S–R–L.

To‘rtinchi natija: “institutsional joylashuv” o‘zbek tizimida tasnifning ajralmas qismi. O‘zbek rasmiy uslubida bo‘lim/boshqarma/departament kabi bo‘linma nomi lavozim atamasiga kuchli bog‘lanadi. Inglizchada of/for/in prepozitsiyali struktura shu vazifani bajaradi (Head of Department, Manager of Sales), lekin amaliy ishlatishda bo‘linmasiz ham ko‘p title yuradi (Operations Manager). Demak, o‘zbek tasnifida “qayerda” komponenti ko‘pincha majburiy, ingliz tasnifida esa ixtiyoriy.

Beshinchi natija: “huquqiy-ma‘muriy maqom” mezoni tarjima va standartlashuvdagi eng xavfli qatlam. Mansabdor shaxs, davlat xizmatchisi, shtat birligi, shartnoma asosida ishlovchi kabi farqlar o‘zbek hujjat tilida muhim; ingliz titlelarida esa bunday ajratish doim ham sarlavhada ko‘rinmaydi, ko‘pincha kontekst (policy, contract type)da yashaydi. Shu sababli tasnifda “lavozim nomi”dan tashqarida alohida atributlar (status tag) kerak bo‘ladi.

Oltinchi natija: “struktur tip” mezoni ikki tilda tasnifni texniklashtiradi. O‘zbekchada affiksial hosila (payvandchi, chorvador), izofali konstruktsiya (bo‘lim boshlig‘i), soha+mutaxassis (axborot texnologiyalari mutaxassisi) keng. Inglizchada esa ketma-ket nominal guruhlar (Senior Data Quality Engineer) va qisqartmalar (HR, QA, CEO) ko‘p. Struktur tahlil tasniflashda avtomatlashtirish uchun ham qulay: masalan, ingliz titlelarda oxirgi komponent ko‘pincha “rol yadro” bo‘lib, o‘zbek titlelarda esa yadro ko‘pincha oxirida yoki ikkinchi komponentda chiqadi (mutaxassis, boshlig‘i).

Quyidagi “ko‘p mezonli panjara” amaliy tasnif uchun minimal yadro sifatida taklif etiladi (shakl sifatida, jadvalsiz):

- A) Rol: ijro / nazorat / boshqaruv / ekspert / xizmat / servis
- B) Daraja: boshlang‘ich / o‘rta / yetakchi / rahbar / oliy
- C) Soha: ta‘lim / tibbiyot / moliya / IT / sanoat / logistika / davlat
- D) Bo‘linma: tashkilot / departament / boshqarma / bo‘lim / guruh
- E) Maqom: mansab / shtat / kontrakt / vaqtinchalik / maslahat
- F) Struktur: affiksli / izofali / kompozitsion / qisqartma

Muhokama. Taklif etilgan modelni “qattiq” stress-test qilamiz. Agar tasnif faqat “soha”ga tayanadigan bo‘lsa, Manager va Specialist kabi umumiy rollar haddan tashqari aralashib ketadi. Agar tasnif faqat “daraja”ga qurilsa, bir xil Senior turli sohalarda butunlay boshqa vakolatni anglatishi mumkin. Agar tasnif faqat “struktur”ga qarasa, semantika yo‘qoladi: Head of... va Director bir xil rol emas. Demak, bitta mezonli yondashuv real tizimda baribir yiqiladi.

Ko‘p mezonli tasnif ham oson emas: u ma’lumot talab qiladi. Ayniqsa “maqom” va “bo‘linma” komponenti ko‘pincha title matnida yo‘q bo‘ladi. Bu — modelning asosiy riskidir. Uni kamaytirishning eng kichik, lekin ishlaydigan yechimi: title’ni tasniflashda ikki qatlamni ajratish. Birinchi qatlam — sarlavhadan bevosita olinadigan atributlar (rol, daraja, soha, struktur). Ikkinchi qatlam — hujjat yoki kontekstdan qo‘shiladigan atributlar (maqom, bo‘linma). Shu ajratish bo‘lmasa, tasnif “taxmin”ga aylanadi va ishonch pasayadi.

Yana bir zaif nuqta — prestijli nomlash. Masalan, “manager” real boshqaruvsiz ham ishlatilishi mumkin. Bunda tasnif title’ga emas, vazifa tavsifiga (job description) suyanishi kerak. Shuning uchun amaliy standartlashtirishda title va duty-profile juftligini saqlash tavsiya etiladi: nom — qisqa, vazifa profili — aniq.

Xulosa. Ingliz va o‘zbek tillarida kasb-hunar hamda lavozim atamalarini guruhlash uchun eng barqaror asos funksional rol bo‘lib, u soha, daraja, bo‘linma, maqom va struktur ko‘rsatkichlari bilan to‘ldirilganda real mehnat tizimini to‘g‘ri aks ettiradi. Ingliz tilida ierarxiya va rol ko‘pincha title ichida kompozitsion yo‘l bilan qatlamlanadi, o‘zbek tilida esa ko‘p hollarda izofali birliklar va derivatsion vositalar orqali aniqlik beriladi. Tarjima va me‘yorlash uchun minimal amaliy qoida shunday: atamani tasniflashda avval rol, keyin daraja, so‘ng soha aniqlansin; bo‘linma va maqom esa kontekst orqali alohida tag sifatida biriktirilsin. Shu yondashuv “soxta moslik”larni kamaytiradi va nomlarni bir tizimdan ikkinchisiga ko‘chirishda semantik yo‘qotishlarni cheklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press. 2003.
2. Jackson H., Zé Amvela E. Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. London: Continuum. 2007.
3. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press. 1977.
4. O‘zbek tili leksikologiyasi va terminologiyasi bo‘yicha darsliklar majmuasi. Toshkent. 2000–2023.
5. HR va mehnat munosabatlariga oid me‘yoriy hujjatlar (lavozimlar reyestri, shtat jadvali amaliyoti). Toshkent. 2017–2025.